

Святослав Вишинський

ДО ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ОНТОЛОГІЧНИХ ДИСКУРСІВ “PHILOSOPHIA PERENNIS”

У статті розглядаються особливості співвідношення філософських дискурсів інтегрального традиціоналізму та Консервативної революції, на прикладі їхньої спільності формулюється теорія інтелектуального поля “philosophia perennis”.

Ключові слова: інтегральний традиціоналізм, Консервативна Революція, *philosophia perennis*, Рене Генон, Юліус Евола, П'єр Бурдьє.

S. Vyshynskiy. To the Problem of Correlation of Ontological Discourses of Philosophia Perennis

The article deals with the features of correlation of philosophic discourses of integral traditionalism and the Conservative Revolution, on the example of their congeniality a theory for intellectual field of philosophia perennis is formulated.

Keywords: integral traditionalism, Conservative Revolution, *philosophia perennis*, René Guénon, Julius Evola, Pierre Bourdieu.

С. Вышинский. К проблеме соотношения онтологических дискурсов “philosophia perennis”.

В статье рассматриваются особенности соотношения философских дискурсов интегрального традиционализма и Консервативной революции, на примере их общности формулируется теория интеллектуального поля “philosophia perennis”.

Ключевые слова: интегральный традиционализм, Консервативная Революция, *philosophia perennis*, Рене Генон, Юлиус Эвола, Пьер Бурдьє.

Беручи до уваги ту обставину, що феномен інтегрального традиціоналізму (фр. *l'école traditionaliste*), у західних джерелах відомого також як “перенніалізм” (фр. *le pérennialisme*, від. лат. *philosophia perennis* – “вічна філософія”) або “примордіальний традиціоналізм” (від. фр. *la Tradition primordiale* – “визначальна Традиція”), сам по собі є інтердисциплінарним, поєднуючим у широкому спектрі філософський, релігієзнавчий, мистецтвознав-

чний, політичний дискурси, в цій статті ми винесемо за дужки розгляду ті його прикладні аспекти, що безпосередньо не стосуються філософської проблематики. Ведучи мову про традиціоналізм як про лінію альтернативної критики сучасності і формулювання альтернативної онтології, ми пропонуємо розглянути багатогранне явище традиціоналізму саме крізь призму онтології – враховуючи ту обставину, що в українській та західній науці, орієнтованій більше на релігієзнавчу чи політичну складові традиціоналістського дискурсу, таких спеціальних екскурсів бракує. Таким чином, одне з головних завдань полягає у тому, щоб виявити суто філософську програму традиціоналізму безвідносно до творчості та ідеології його конкретних представників для можливості подальшого оперування нею як чистою моделлю – а, значить, і для евристичної інтерпретації та актуалізації в новітніх умовах – зокрема, в контексті феномену “перенніалізму”, про який ітиметься нижче. Зважаючи на дискусійність узагальнюючого віднесення інтегрального традиціоналізму до тих чи інших сфер культури, ми виокремлюємо саме тих авторів і саме ті сторони їхньої творчості, які становлять найбільшу філософську цінність та безпосередньо резонують з філософською ситуацією ХХ ст. Цим пояснюється пріоритетний наголос, який робиться на творчості Рене Генона (1886-1951) та Юліуса Еволи (1898-1974), з виокремленням низку їхніх праць із загального перенніалістського спадку – а саме “Схід і Захід” (“*Orient et Occident*”) [3], “Криза сучасного світу” (“*La crise du monde moderne*”) [4] та “Царство кількості і знаки часу” (“*Le règne de la quantité et les signes des temps*”) [6] Рене Генона – та “Повстання проти сучасного світу” (“*Rivolta contro il mondo moderno*”) [14], “Люди і руїни” (“*Gli uomini e le rovine*”) [10] та “Осідлати тигра” (“*Cavalcare la tigre*”) [11] Юліуса Еволи, позаяк самі ці роботи можуть вважатись квінтесенцією творчості названих мислителів і всього інтелектуального руху, ними в найбільшій мірі представлено. Необхідні звернення до книг інших традиціоналістів, відповідно, можуть слугувати тільки як додатковий ілюстративний матеріал при аналізі філософських ідей, першочергово озвучених метрами традиціоналізму, яких ми розпізнаємо у двох найвпливовіших фігурах напряму – Рене Геноні як у фактичному засновникові, основоположнику традиціоналістської “ортодоксії” – і Юліусі Еволі як у першому консервативно-революційному інтерпретаторі перенніалізму, його фактичному реформаторові і натхненникові “неортодоксального” традиціоналізму на зорі по-

стмодернової ситуації. Розглядаючи обидвох мислителів у рамках об'єднуючого їх традиціоналістського дискурсу, ми також маємо змогу простежити фундаментальну еволюційну генезу, що характеризує традиціоналізм по II Світовій війні – після кульмінації означеної, Рене Геноном “кризи сучасного світу”, “тотальної мобілізації” (нім. *die totale Mobilmachung*) [12] модерну та переходом західної цивілізації в нову епоху, яку ми ідентифікуємо як парадигму постмодерну – з усіма відповідними наслідками для самої школи традиціоналізму, що з цього часу у своїй ортодоксальній версії маргіналізується, зосереджуючись на прикладних проблемах релігієзнавчих та мистецтвознавчих досліджень, усе менше резонуючи з філософськими реаліями постсучасності, а в реформаторській частині – все більше віддаляється від принципів, закладених Рене Геноном, у напрямі синтезу з ідеологією Консервативної революції (нім. *die Konservative Revolution*) та зміни акцентів з абстрактно-метафізичної проблематики на проблематику реінтерпретованого суб'єкта.

Методологія досліджень традиціоналізму в західних джерелах засновується переважно на феноменологічному підході, спробі показати інтегральний традиціоналізм *per se*, експлікувати його внутрішню логіку та провести структурний аналіз традиціоналістського дискурсу як окремого інтелектуального феномену. Такий підхід виглядає найбільш коректним для опису філософії Рене Генона та його послідовників, позаяк сама ця філософія не лише декларативно, але й реально демонструвала значну самостійність та відособленість від сучасного їй ідейного оточення, а настанова на інтелектуальну самоізоляцію значною мірою супроводжує традиціоналістські кола і сьогодні. Це означає, що пошук генези традиціоналізму серед філософських течій поч. ХХ ст. є не стільки контрпродуктивним, скільки таким, що фальсифікує реальні історичні обставини становлення традиціоналістської школи. Водночас, не відмовляючи Рене Генону в певній самотності, ми в низці випадків можемо виявити впливи на *неортодоксальний* традиціоналізм зі сторони неklasичної філософії – першочергово ніцшевської [8, с. 250] та консервативно-революційної, що найбільшою мірою демонструє творчість Юліуса Еволи. Це однак не позбавляє нас необхідності паралельного проведення компаративного аналізу традиціоналістських та неklasичних філософських настанов – задля виявлення реальних подібностей та відмінностей, що існують між ними, проте не вдаючись у спокусі грубо ототожнювати чи

віднаходити *прямі* генетичні зв’язки між феноменами автономного порядку. Обмеження такого підходу, який є запорукою точної експлікації та розуміння традиціоналізму в його первинній основі, однак, можливо подолати, спершу провівши роботу з опису і структуризації традиціоналістського ідейного спадку як такого – і наступним кроком виявивши його внутрішні зв’язки з некласичною філософією поч. і сер. ХХ ст. Підставою для умовного “наведення мостів” між двома на перший погляд неподібними традиціями філософування є гіпотеза про фундаментальну неоднорідність традиціоналізму, яку ми пропонуємо розвинути в структурному аналізі – з метою віднайти необхідну базу для конструктивного синтезу класичних (в особі інтегрального традиціоналізму) і не-класичних (в особі Консервативної революції) філософських онтологій, що на їх основі, доповнюючи тематичні розвідки Олени Семеняки (нар. 1987) [9], можна буде прийти до формулювання особливого, “традиційного” типу суб’єктності – як нероздільності актора буття та його онтологічної ситуації.

Окрім експлікації самого інтегрального традиціоналізму від Рене Генона до Юліуса Еволи та порівняння їхніх ідей з тезами Консервативної революції, на основі компаративного аналізу ми можемо констатувати не лише ті чи інші подібності, які очевидно існують між дискурсами, але й прийти до формулювання онтологічного поля *перенніалізму*, що не тільки включає в себе філософію традиціоналізму, але одночасно переважає її як інтелектуальний простір, на якому ті чи інші форми традиціоналізмів узагалі можуть проявлятися та артикулювати себе. У цьому контексті ми, вслід за П’єром Бурдьє (1930-2002), підкреслюємо, що поле як певний “простір позицій” [1, с. 198] включає і видимо різні підходи, котрі можуть різними мовами говорити про свої основні принципи, виходячи з різних точок зору – приналежним *одному і тому ж* онтологічному полю – але, на відміну від французького соціолога, маємо на увазі, що такі гомологічні підходи можуть співіснувати і в межах спеціальної галузі знання (в цьому випадку: філософії), а не тільки на межі цих галузей (як, наприклад, філософії і політики, аналізованих у розрізі консервативно-революційної ідеології в роботі “Політична онтологія Мартіна Гайдеггера” (“*L’Ontologie politique de Martin Heidegger*”) [2] від 1987 р.). Якщо, за заувагою Олександра Бікбова, П’єр Бурдьє “неодноразово оговорює факт відносної автономії поля філософії” [1, с. 230], то ми не меншою мірою можемо говорити і про відносну автономію складових пе-

ренніалістського дискурсу, в ролі яких, зокрема, розглядаємо інтегральний традиціоналізм, філософію Консервативної революції та фундаментальну онтологію як її частину [2, с. 14]. Формулювання теорії інтелектуального поля, своєю чергою, дозволяє уникнути крайнощів прочитання окремо взятих філософських течій, несуперечливо виявляючи їхню можливу універсальну спільність – у нашому випадку таким предметом і водночас метою є онтологічне поле *philosophia perennis*, яку ми розуміємо як суму конкретних течій класичної філософії, що їх темою є дискурс *універсального* та *вічного* – так і ідеальний прообраз таких філософій, представлений ідеєю *philosophia perennis* як надлюдської мудрості, і в цьому то-тожний генонівському розумінні “Традиції” як первинного знання.

Варто зауважити, що подібне двояке, амбівалентне розуміння перенніалізму, яке одночасно включає – та переважає – сам інтегральний традиціоналізм, не суперечить думкам, висловленим Рене Геноном та Анандою Кумарасвами (1877-1947) [5, с. 395] – хоча у випадку інших філософій ті чи інші конфронтації можуть мати місце за аналогією конфронтації окремо взятих традицій попри їхню спільну приналежність до традиційного дискурсу як такого. В цьому відношенні ми можемо сказати, що інтегральний традиціоналізм як специфічну течію, всупереч Рене Генону, пропонуємо вважати не універсальною метамовою викладу перенніалізму, але одним із інваріантів такої метамови – не тільки релятивним, але багато в чому артефактним, тобто своєрідним перенніалістським *Esperanto*, і в цьому відношенні в центр перенніалістської онтології пропонуємо ставити не логоцентричний концепт традиції – але концепт “поля”, значною мірою близький до постсучасних прочитань традиціоналізму – зокрема, у версії інтертрадиціоналізму [15, с. 437]. Водночас у контексті такого розгляду ми наполягаємо на виході за межі самого поняття “традиціоналізму”, оскільки мова йде не про подолання неунікно двозначних проявів логоцентризму в генонівській філософії з її маневруванням між європейською неоплатонічною та індійською ведичною топіками, але про зміщення суто традиціоналістської мови онтології з декларованої позиції *природньої* метамови – до позиції метамови *артефактної*, а тому неунікно відносної. Природнім же підходом до окреслення та рецепції онтології *philosophia perennis*, розвиваючи тезу, можемо вважати не стільки окремо взяті, довільно виділені філософії, але всю їхню сукупність, приналежну до поля – як площини швидше *інтуїтивної*, однак від того не менш реальної, яку Олдос Гакслі

в однойменні праці окреслює через кому як “метафізику, що визнає божественну Реальність приналежною предметному, життєвому та інтелектуальному світам; психологію, що віднаходить подібність чи навіть ідентичність душі і божественної Реальності; етику, що позиціонує людську кінечність у знанні імманентної і трансцендентної Основи всього буття...” [16, с. 1]. При цьому ми не меншою мірою, відштовхуючись від класичного розуміння метафізичного, повинні розглядати саме перенніалістське поле як незвідне до простої суми його проявів, позаяк його внутрішня природа завжди залишається за межами партикулярних прочитань, тим самим провокуючи в часовому зрізі їхню множинність як спробу висловити в імманентних теоріях – трансцендентні принципи та істини.

До перспективних досліджень ми можемо віднести аналіз неортодоксальних стратегій, введених у традиціоналістський дискурс Юліусом Еволою, які, своєю чергою, дозволяють ретроспективно переосмислити творчість і самого Рене Генона. Значна частина апологетично налаштованих до інтегрального традиціоналізму дослідників формують тенденцію його висвітлення як абсолютної альтернативи модерну, під якою розуміють більш або менш автентичне відтворення премодерну, тобто інтелектуальний феномен традиціоналізму розглядається як парадигмальне відтворення архаїчних структур і їхнє свідоме прийняття в ролі керівних. Проте уважне вивчення генези традиціоналістської філософії, зміни її критичних акцентів у творчості Юліуса Еволи дозволяють поставити під сумнів низку прийнятих положень на цю тему. У пізніх роботах Юліуса Еволи (найбільшою мірою у книзі “Осідлати тигра”), на перший погляд абсолютні, непорушні “об’єктивно-ідеалістичні” [7, с. 51] принципи, озвучені Рене Геноном, зазнають суттєвої корекції, у зв’язку з чим ми можемо вести мову про обґрунтування теорії “традиційного суб’єкта”, який в дійсності виявляє риси суб’єкта “традиціоналістського”, в рівній мірі відчуженого як від світу Традиції, так і від реалій західної пост-Сучасності – і в цьому сенсі “пост-традиційного”, по суті. У цьому контексті ми пропонуємо необхідне розрізнення між “ортодоксальним” традиціоналізмом Рене Генона, Ананди Кумарасвами, Фрїтгофа Шуона (1907-1998), Тітуса Буркхардта (1908-1984) – та “неортодоксальним” традиціоналізмом Юліуса Еволи як “кшатрійським”, суб’єкт-орієнтованим варіантом прочитання генонізму. Постановка такої проблеми, як і критична рефлексія щодо самої ортодоксії традиціоналізму та його

засновника Рене Генона вже виказують симптоматичне порушення догматів, на яких зведено фундамент традиціоналістської думки – отже, наражають її на ревізію, сам факт якої ставить під сумнів претензії традиціоналістів генонівської школи на часто деклароване ними володіння об’єктивною істиною (метафізика як “правильна відповідь про смисл” в Аркадія Малера (нар. 1979) [7, с. 36]) – проте одночасно вивільняють ці претензії від надмірного догматизму, дозволяючи наголосити і деякі вагомні коректуючі тези “на полях” у самого Рене Генона, що зазвичай невиправдано залишаються поза увагою багатьох його послідовників, які обмежують традиціоналізм рамками одностороннього прочитання.

Зміщення наголосу на “диференційованого” суб’єкта (іт. *l'uomo differenziato*), постановка під сумнів об’єктивних шляхів трансмісії Традиції і розрив з низкою догматичних положень Рене Генона, акцент на екзистенції в часі і спрямованість у майбутнє в дискурсі Юліуса Еволи набувають особливого значення при спробі ревізії перенніалізму в цілому. Однак, проводячи необхідну дистинкцію між генонівськими та еволівськими поглядами на співвідношення буттєвого та людського, “об’єктивного” та “суб’єктивного”, одночасно належить виявити ті ключові риси, що обидва підходи пов’язують під однією вивіскою “інтегрального традиціоналізму”. Не тільки коректне розведення способів інтерпретації Традиції в Рене Генона і Юліуса Еволи, але й аналіз їхніх внутрішніх зв’язків становлять завдання сучасних досліджень традиціоналізму, покликаних не тільки на історичну систематизацію традиціоналізму, але й на виявлення логіки розвитку його ідейних настанов – багато в чому спільних з настановами неklasичних філософів. На їх основі є всі підстави підсумувати альтернативну онтологію, яку ми умовно означаємо як “перенніалістську”, розуміючи під нею той спільний метафізичний базис, на якому ґрунтується як інтегральний традиціоналізм, так і фундаментальна онтологія, Консервативна революція та чимало інших філософських напрямів у своїй орієнтації на “концентрований образ і сутність Абсолюту, про який оповідають усі міфології і релігії, а також різноманітні ідеалістичні філософії” [15, с. 436-437]. На прикладі аналізу традиціоналізму і суміжних з ним течій ми можемо вивести саму *метаонтологічну* позицію спрямованості до “вічного”, “істинного” та “безумовного”, яка сутнісно об’єднує акцентовані стратегії, знімаючи формальні дихотомії між “традиційним” і “модерновим”, і розглядаючи останні тільки як інваріанти історичного представлення одного

і того ж [15, с. 441]. Вирішення цього завдання, своєю чергою, вимагає не тільки широких порівняльних екскурсів у філософію номінально критикованого традиціоналістами модерну, але й становлення відносно них на певну метапозицію, яка передбачає не тільки суворо раціональне, формалістське слідування аналітичним методам, але й долю інтуїтивного схоплення внутрішньої єдності між явищами, на перший погляд відмінними – як то ідеї Рене Генона, Фрідріха Ніцше (1944-1900), Мартіна Гайдеггера (1889-1976) чи філософів-екзистенціалістів.

Така настанова принципово необхідна не стільки для самого порівняння заради порівняння, скільки для виявлення та чіткої вербалізації тих спільностей, які раніше могли схоплюватись тільки інтуїтивно – та, відповідно, для окреслення на їх підставі специфічного “перенніалістського” дискурсу, який ми можемо розглядати як форму альтернативної щодо модерну і постмодерну цілісної онтології, одночасно орієнтованої як на класичну ідею єдності, так і на посткласичну ідею плюральності, що ефективно знімає загострені модернізмом дихотомії. У зв’язку з цим визначення “перенніалізм” (Карлом Ясперсом (1883-1969) у роботі “Філософська віра” попередньо окреслене як *philosophia perennis*, що “завжди присутня в ідеї філософування і в загальному образі істини філософії” [13, с. 430]) ми пропонуємо вживати як термін, диференціюючи його від поняття “інтегрального традиціоналізму”, розуміючи під першим – інтуїтивну орієнтацію на “вічне” як на надчасове, що долає протиставлення консервативного і реформістського, традиційного і революційного, тоді як під другим – свідому рефлексивну орієнтацію на “вічне” як на “минуле”, інтерпретоване не формально, а *парадигмально*. В певному сенсі ми можемо вести мову про традиціоналізм як про раціональну рефлексію над ірраціональним перенніалізмом (“ірраціональним” тією мірою, якою він є зорієнтованим на метафізичне як таке, остаточно вигнане з модернової філософії тільки гіперкритичним логічним позитивізмом). Зараховуючи до перенніалістського проекту широкий спектр мислителів ХІХ-ХХ ст. від Георга Гегеля (1770-1831) і Фрідріха фон Шеллінга (1775-1854) до Людвіга Вітгенштайна (1889-1951) і Карла Ясперса, а до вузько традиціоналістського – Рене Генона, Ананду Кумарасвами та їхніх *прямих* наступників, ми одночасно повинні зберігати акцент на певній відносності геноністської зверненості в минуле, яка виступає підставою не тільки до релятивізації жорстких опозицій, але й до конструктивного та недогматичного про-

читання всієї перенніалістської лінії, на основі якого ми маємо змогу заявити особливий “постсуб’єктний” онтологічний проект, альтернативний як до модернізму, так і до усталеного канону розуміння постмодернізму. Формування особливого онтологічного гештальту на основі єдності пізнання і буття та істини і буття, що знімає не тільки умовне протиставлення сфер онтології та гносеології, але й сфери “об’єктивного”, “метафізичного” буття та буття “суб’єктивного”, людського – надалі може дозволити релятивізувати і саму опозицію радикального просвітницького модернізму та його антипода в особі радикального постмодернізму, не тільки визначивши обидві настанови як хибні, але й протиставивши їм альтернативу, витоки якої ми найбільшою мірою простежуємо в класичному холістському фундаменті інтегрального традиціоналізму, який дозволяє дивитись на онтологічну ситуацію крізь будь-яку оптику, не порушуючи при цьому загальну єдність багатопроявного буття.

У широкому сенсі це дозволяє зняти і на перший погляд фундаментальну для традиціоналізму дихотомію традиційного і сучасного, визнаючи їх як дві полярні, проте принципово єдині погляди на історію буття – при цьому з необхідністю зараховуючи таке формулювання до виведеної нами “перенніалістської” метапозиції, яка долає критичні презумпції генонізму, – проте одночасно віднаходить у них своє підтвердження. Слідуючи за холістською логікою традиції, яка органічно включає в себе модерн як негативну можливість, можемо визнати і сам традиціоналізм як завуальований прояв модерну в його критичній рефлексії до постулатів Просвітництва, спрямованій до відновлення втраченої гармонії духовного та раціонального – і таким чином поставити під сумнів радикальні генонівські тези, засновуючись на логіці, експлікованій у його ж роботах. З цією метою в компаративних дослідженнях традиціоналістські тези можуть широко ілюструватись матеріалами не-класичних модернових мислителів Мартіна Гайдеггера та Ернста Юнгера (1895-1998), чий спадок значною мірою резонує з ідеями, озвученими в традиціоналізмі, і чия творчість та діалог багато в чому перегукуються з творчістю та діалогом Рене Генона та Юліуса Еволи, що дозволяє нам вести мову про своєрідний комунікативний “квадрат” між чотирма мислителями (в якому Рене Генон та Мартін Гайдеггер утілюють його “брахмансько”-метафізичну полярність, а Юліус Евола та Ернст Юнгер – “кшатрійсько”-онтологічну). При цьому чисто оперативно належить проводити

чітку демаркаційну лінію між мислителями в ключі їхнього відношення як до вузької течії інтегрального традиціоналізму, так і до ширшого перенніалістського проекту – враховуючи дискусійність цього питання і надто грубі узагальнення багатьох дослідників. У цьому ключі порівняння та окреслення подібностей і відмінностей між описаними підходами, які у другій пол. ХХ ст. стануть підставою не тільки до зближення авторів-традиціоналістів з фундаментальною онтологією та Консервативною революцією, але й до конструктивної видозміни самого традиціоналізму, можемо розглядати як інструменти творчого формулювання у філософії особливого перенніалістського дискурсу, що підсумовує європейський модерн з альтернативних до постмодернізму позицій і таким чином розкриває нові перспективи до критичного перегляду модерну та постмодерну як інтелектуальних проектів у цілому.

Література:

1. Бикбов А. Бурдьє / Хайдеггер: контекст прочтения / Александр Бикбов // Политическая онтология Мартина Хайдеггера / Пьер Бурдьє. – М. : Праксис, 2003. – С. 197-244.
2. Бурдьє П. Политическая онтология Мартина Хайдеггера / Пьер Бурдьє. – М. : Праксис, 2003. – 272 с.
3. Генон Р. Восток и Запад / Рене Генон. – М. : Беловодье, 2005. – 240 с.
4. Генон Р. Кризис современного мира / Рене Генон. – М. : Эксмо, 2008. – 784 с.
5. Генон Р. Очерки об индуизме / Рене Генон // Царство количества и знамения времени. Очерки об индуизме. Эзотеризм Данте / Рене Генон. – М. : Беловодье, 2003. – С. 303-406.
6. Генон Р. Царство количества и знамения времени / Рене Генон // Царство количества и знамения времени. Очерки об индуизме. Эзотеризм Данте / Рене Генон. – М. : Беловодье, 2003. – С. 7-302.
7. Малер А. Духовная миссия Третьего Рима / Аркадий Малер. – М. : Вече, 2005. – 384 с.
8. Медоваров М. Неоязычество и религиозные устремления Юлиуса Эвола в сравнительно-историческом аспекте / Максим Медоваров // Intertraditionale. Международный альманах Традиции и Революции. – 2011. – № 2. – С. 234-255.
9. Семеняка О. Концепт "людини особливого типу" в консервативній революції (на прикладі Анарха Юнгера та правого анархіста Еволи) / Олена Семеняка // Магістеріум. Історико-філософські студії. – 2010. – Вип. 39. – С. 43-48.
10. Эвола Ю. Люди и руины / Юлиус Эвола // Люди и руины. Критика фашизма: взгляд справа / Юлиус Эвола. – М. : АСТ, 2007. – С. 5-268.

11. Эвола Ю. Оседлать тигра / Юлиус Эвола. – СПб : Владимир Даль, 2005. – 512 с.
12. Юнгер Э. Тотальная мобилизация / Эрнст Юнгер // Рабочий. Государство и гештальт. Тотальная мобилизация. О боли / Эрнст Юнгер. – СПб : Наука, 2002. – С. 441-470.
13. Ясперс К. Философская вера / Карл Ясперс // Смысл и назначение истории / Карл Ясперс. – М. : Республика, 1994. – С. 419-508.
14. Evola J. Revolt against the modern world / Julius Evola. – Rochester : Inner Traditions International, 1995. – 369 p.
15. FAQ “Intertraditionale” // Intertraditionale. Международный альманах Традиции и Революции. – 2010. – № 1. – С. 436–455.
16. Huxley A. The Perennial Philosophy / Aldous Huxley. – London : Chatto & Windus, 1947. – 359 p.

Рецензент** – доктор філософських наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАНУ **В. П. Загороднюк